

Hasankeyf İlçesinde (Batman) Köy Adlarının Coğrafi Açıdan Değerlendirilmesi

Mehmet Emin Yakut¹

Öz

İnsan-doğa etkileşimi insanoğlu var olduğundan beri devam etmektedir. Bu etkileşim sırasında insan hem doğadan etkilenmiş hem de doğayı etkilemiştir. İnsanoğlu, bu süreçte çevresindeki nesneleri adlandırmıştır. Bu adlandırmalardan biri de köy adlarıdır. Köy adları bir yörenin doğal ve beşeri özellikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Köy adları sayesinde yörenin coğrafi özellikleri, yerleşme tarihi, kültürel mirası ve toplumsal özellikleri anlaşılmaktadır. Bazı köy adları topoğrafya, litoloji, hidroğrafya veya biyocoğrafya gibi fiziki coğrafya unsurlarına göre verilirken, bazı köy adları ise kişi adı, ulaşım, ekonomik faaliyet, araç-gereçler gibi beşeri coğrafya unsurlarına göre verilmektedir. Çalışmada Batman ilinin Hasankeyf ilçesine bağlı 21 köyün adı coğrafi açıdan incelenmiştir. Hasankeyf ve yakın çevresi, dünyanın ilk yerleşim yerlerinden Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşmeler Dicle Vadisi ile ilçenin güneyindeki senkinal saha üzerinde dağılmıştır. İlçede fiziki coğrafya unsurlarına ait köy adları daha fazladır (%57,2). Beşeri coğrafya ile ilgili köy adları daha azdır (%42,8). Buna göre adını fiziki coğrafya özelliklerinden alan köyler içinde ilk sırada 1/3 oranı ile hidroğrafya yer alırken, adını beşeri coğrafya özelliklerinden alan köyler içinde ise ilk sırada yine 1/3 oranı ile ulaşım ile ilgili köy adları sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köy adları, Toponimi, Turabdin, Hasankeyf, Batman.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, meyakut@bingol.edu.tr, ORCID: [0000-0002-2745-7110](https://orcid.org/0000-0002-2745-7110).

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 30.11.2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 24.04.2025

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published as open access under the CC BY-NC 4.0 license.

Geographical Evaluation of Village Names in Hasankeyf District (Batman)

Abstract

Human-nature interaction has been ongoing since the existence of mankind. During this interaction, mankind has both been affected by nature and affected nature. Mankind has named the objects around him during this process. One of these namings is village names. Village names provide important information about the natural and human characteristics of a region. Thanks to village names, the geographical characteristics, settlement history, cultural heritage and social characteristics of the region are understood. While some village names are given according to physical geography elements such as topography, lithology, hydrography or biogeography, some village names are given according to human geography elements such as personal name, transportation, economic activity, tools and equipment. In the study, the names of 21 villages affiliated to the Hasankeyf district of Batman province were examined geographically. Hasankeyf and its immediate surroundings are located in the north of Mesopotamia, one of the first settlements in the world. The settlements are distributed on the syncline area in the south of the district with the Tigris Valley. Village names belonging to physical geography elements are more common in the district (57.2%). Village names related to human geography are less (42.8%). Accordingly, among the villages that take their names from physical geography features, hydrography ranks first with a rate of 1/3, while among the villages that take their names from human geography features, transportation-related village names rank first with a rate of 1/3.

Keywords: Villiage Names, Toponymy, Turabdin, Hasankeyf, Batman.

Extended Abstract

Toponymy is a branch of science that studies the origin, meaning and development of place names. It is used to define the geographical environment where people live and to distinguish them from other places. These names emerge as a result of people's interaction with the geographical environment and reflect their cultural identities. Toponymy studies the origin, semantic meaning, development, current status and pronunciation of names. The main purpose of a geographical name is to identify a place on earth (Abdullina et al., 2019: 665).

Toponymy, the science of place names, is indeed an important tool in understanding the history, social structure, cultural characteristics, economic status and religious beliefs of human societies. The increase in studies in this field in Turkey attracts the attention of geographers and other researchers. One of the main goals of these studies is to determine the physical and human geography elements that are effective in giving place names. Village names are of particular interest in the classification of place names. In addition, neighborhood, street/street names and geographical unit names are also being investigated. These studies provide

important information for understanding the origin, meaning and historical development of place names.

The science of place names reflects the geographical, social, cultural and historical characteristics of a region. Factors such as the diversity of landforms, abundance of water resources, the intensity of settlement activities throughout history and the coexistence of different ethnic and religious communities in Turkey have caused place names to be rich and diverse. In the study conducted on the village names of Hasankeyf district, these names were classified according to human and physical geography characteristics and analyzed according to the principles of geography. This study aims to investigate the perception and meaning of space in rural settlements in Hasankeyf district by examining the meaning and reason for giving village names from a geographical perspective. As of 2024, 21 village settlements affiliated to Hasankeyf district were included in this study.

Hasankeyf District, as an important part of Upper Mesopotamia, has a very old settlement history. This situation is also valid for rural settlements. The historical core of the district was established on the banks of the Tigris River. To the north are the Tigris River and Raman Mountain (Hacerkan Hill: 1576 m.), to the south are the Midyat Mountains and to the east is Karakaş Mountain (Poyraz Hill: 1428 m.) (Ergin Yıldırım, 2006: 1). While 12 of the villages in Hasankeyf district take their names from physical geography elements, 9 of them take their names from human geography elements.

Hasankeyf district is located in the part of Gercüş Anticline facing the Tigris Valley. This region has deep valleys and a wavy appearance as a result of excessive compression and intense erosion by streams flowing into the Tigris River (Yıldırım, 2003: 128). Hasankeyf and its surroundings have karstic characteristics and the dominant lithological element is limestone. For this reason, wind, comb and hanging valleys specific to folded structures have formed. In addition, very steep slopes have emerged as a result of erosion (Yıldırım and Karadoğan, 2005: 427, Karadoğan and Yıldırım, 2008: 441). Semi-continental climate prevails in Hasankeyf district. Annual average temperature is 16°C (Figure 2). Since the district is established at a lower altitude than its surroundings, temperature values are higher, but precipitation values are lower. As you go south, north and east from Hasankeyf district, the amount of precipitation increases with the increase in altitude (Ergin Yıldırım, 2006, 14). The annual average precipitation is 488.9 mm (MGM, 2024).

Hasankeyf is located in a strategically important region where archaeological excavations have determined that the settlement dates back 12,000 years. Being located on the banks of the Tigris River, having a solid castle and being on the roads connecting the Diyarbakır Basin to the Mesopotamian plains has made Hasankeyf an important settlement throughout history. In addition, being the capital of the Artuqids increases its historical importance.

Hasankeyf was established in the eastern part of the moderately high, slightly rugged morphological unit called the Mardin Threshold, on the northern slope of the historical Turabdin region and on the banks of the Tigris River. Hasankeyf is one of the important ports of river transportation starting from Amid (Diyarbakır) and continuing to Mosul (Çevik, 2002: 107).

The region referred to as Turabdin is mentioned as Mount Kaşyari in Assyrian sources (1307-1275 BC). Although its borders are not definite, it is described as the area between Nusaybin, Cizre and Hasankeyf, with the Midyat district as the center (Çevik, 2007: 107-108). "Turabdin" means "Mountain of Slaves" in Aramaic/Syriac (Çevik, 2007: 118). The name of the district comes from the Syriac word "Hisn Keyfa", meaning "Rock/Stone Castle" (Çevik, 2002: 108).

Hasankeyf district has different characteristics from other settlements in terms of population, settlement and economic activities. Both urban and rural settlements have their own characteristics and the region has a unique cultural richness. The population development of Hasankeyf district was based on the period between 1935-2023. Hasankeyf District, which was affiliated to the Gercüş district of Mardin province until 1990, was registered as Hasankeyf district of Batman province after 1990. The district population has increased continuously except for four census periods. The district population, which was 6,025 in 1935, was determined as 7,969 people according to the ADNKS results of 2023. The district population has not increased much in approximately 90 years.

The periods when the population of Hasankeyf district decreased were between 1940-1945, 1970-1975 and 1990-2010. The 1940-1945 period coincides with the years of World War II. While the population of the district center increased in the 1970-1975 period, the rural population decreased. During this period, the construction of mass housing for the population living in cave dwellings in the district center and the establishment of the municipal organization in 1972 increased the population, while the separation of the villages of Gaziler, Güneşli, Kayıklı and Kelekçi from Hasankeyf and their connection to the central district of Siirt province decreased the rural population. The reason for the decrease in the 1990-2000 period was the migration of the population to metropolitan cities, especially Batman, for security reasons. In the same period, the fact that the Hasankeyf district center was a protected area was another factor that triggered migration. This situation continued partially in the 2000-2010 period. In 2020, the commissioning of the Ilisu Dam and the construction of New Hasankeyf caused an increase in the population in the district center. There was also an increase in the rural population between 2020-2023. (Table 2).

Twelve out of 21 villages in Hasankeyf district (57.2%) took their names from physical geography elements such as hydrography, geomorphology and climatology. The highest number of village names related to physical geography belong to hydrography elements with 4 villages. This is followed by geomorphology and climatology elements with 3 villages each. There is 1 village each related to lithology and biogeography. Of the 21 village settlements in the research area, 9 villages (42.8%) have human geography origin. 3 villages took their names from transportation related elements, 2 villages from agricultural activities and human characteristics. 1 village each took its name from settlement type and professions. This situation reflects the level of human impact on the area.

Giriş

Coğrafya biliminin temel araştırma konusu insan-mekân etkileşimi üzerinden kurgulanmaktadır. İnsanoğlunun yeryüzünde meydana getirdiği en önemli faaliyetlerden biri yerleşmedir. Yerleşmenin temeli de mesken inşa etmektir. Meskenlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen yerleşmeler beşeri coğrafyanın inceleme alanına girmektedir. Bu faaliyetler insanın çevreye uyumu ile açıklanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 14). İnsanoğlu dış tehlikelerden korunmak başta olmak üzere yemek, dinlenmek ve uyumak gibi temel insani gereksinimlerini karşılamak ve buna bağlı barınma ihtiyacını mesken inşa ederek çözmektedir. (Tanoğlu, 1954: 1-2). Yerleşmelerin kuruluşu sırasında coğrafi özellikler dikkate alındığı gibi adlandırma yapılırken de bu unsurlar önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir yerleşme adı rastgele verilmemektedir. Adlandırma yapılırken doğal veya beşeri coğrafi bir unsur öne çıkmaktadır (Doğanay, 1997: 343). Yerleşmelere ad verilirken bazı yörelerde fiziki coğrafya özellikleri öne çıkarken, bazı yörelerde ise beşeri özellikler ağırlık kazanmaktadır (Başkan, 1971: 241).

Toponimi, yer adlarının kökenini, anlamını ve gelişimini inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı insanların yaşadığı coğrafi ortamı tanımlamak ve diğer yerlerden ayırt etmek için kullanılır. Bu adlar, insanların coğrafi ortamla olan etkileşimi sonucu ortaya çıkar ve kültürel kimliklerini yansıtır. Toponimi, isimlerin kökenini, semantik anlamını, gelişimini, güncel durumunu ve telaffuzunu inceler. Coğrafi bir adın temel amacı, yeryüzünde bir yerin tespit edilmesidir (Abdullina vd., 2019: 665). Yer adları içinde değerlendirilen köy adları bir yörenin coğrafi özellikleri, yerleşme tarihi, kültürel mirası ve toplumsal özelliklerini yansıtan önemli bir unsurdur (Baruadi vd., 2023: 1017). Köy adları aynı zamanda yörede yaşamını sürdüren nüfusun yaşam tarzını, ekonomik faaliyetlerini ve kültürel özelliklerini anlamaya katkı sunmaktadır (Karaboran, 1984: 107-109, İbret, 2003: 54). Dolayısıyla yer adlarını inceleyen toponimi sayesinde belirli bir sahadaki insanlar ve onlara ait kültürleri hakkında birçok bilgiye ulaşılmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997:183, Aksan, 1974: 185). Bu nedenle köy adlarının çeşitli disiplinler tarafından incelenmesi önemlidir. Konunun, başta coğrafya olmak üzere tarih, dilbilim, sosyoloji gibi çeşitli bilimlerden incelenmesi köy adlarının anlamını ve önemini derinlemesine anlamaya yardımcı olur (Yediyıldız, 1984: 25).

Yer adları aynı zamanda bir yörenin diğer yörelerden farklılaşmasının ve özgünlüğünün bir ifadesidir. Ayrıca tarihi coğrafya çalışmaları ve yöre kültürü için yardımcıdır (Karaboran, 1984: 98). Bir yörenin yerel tarihine ışık tuttuğu gibi bitki örtüsü, hidroğrafyası, litolojisi ve yerleşme tarihi hakkında da bilgi vermektedir. Hatta hangi etnik veya dinî topluluklar tarafından kurulduğuna işaret etmektedir (Gülbetekin, 2017: 36). Bu kapsamda köy adları ilgi çekicidir (Alagöz, 1984: 22).

Türkiye’de toponimi çalışmaları nispeten yeni sayılmaktadır. Coğrafya bilimi tarafından yapılan toponimi çalışmaları son 20 yılda artmakla birlikte yeterli değildir (Türkan, 2020: 63). Son yıllarda köy adlarının coğrafi analizi ile ilgili

yayınlarda artış görülmektedir (İbret: 2003, Güzel ve Özcanlı: 2017, Alkan: 2017, Türkan: 2020 ve 2021, Özüpekçe ve Gümüş: 2020, Orhan: 2021, Özdemir ve Soylu: 2021, Bozkoyun: 2022, Akbıyık ve Çakır: 2023, Karagel: 2024).

2025 yılı kayıtlarına göre İçişleri Bakanlığı Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanterinde 18248 köy ve 23749 köylere bağlı mahalle olmak üzere 42 bine yakın köy ve bağlıları bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışılması gereken birçok il ve ilçeye bağlı köyler vardır. Bu çalışmada Batman ilinin Hasankeyf ilçesine bağlı 21 adet köyün yer adlarının anlamları üzerinde durulmuştur. Bu süreçlerin doğal ve beşeri coğrafya unsurlarıyla ilişkisi irdelenmiştir. Bununla birlikte Hasankeyf ilçesinin de içinde yer aldığı Turabdin Yöresi'nin köy adlarının anlamını ve kökenini açıklamak, yöre tarihini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Hasankeyf, Yukarı Mezopotamya'da yer aldığından yerleşme tarihi oldukça eskidir. Bu durum kırsal yerleşmeler için de geçerlidir. Hasankeyf ilçesi bölgenin önemli morfolojik birimlerinden biri olan ve çevresine göre yüksekte kalan Mardin-Midyat Platosu'nun (Eşiği'nin) kuzeydoğusunda ve Dicle Nehri kıyısında yer almaktadır. Kuzeyinde Dicle Nehri ve Raman Dağı (Hacerkan Tepesi: 1576), güneyinde ve batısında Gercüş Ovası ve Midyat Platosu ve doğusunda Karakaş Dağı (Poyraz Tepesi: 1428) konumlanmaktadır (Ergin Yıldırım, 2006: 1). Yöre, bununla birlikte yoğun beşeri faaliyetlere sahne olmuştur. Turabdin Yöresi aynı zamanda geçmişten günümüze farklı etnik ve dinî inanışlara mensup toplulukların bir arada yaşadığı bir kültürel zenginlik sahasıdır. Sümer, Asur, Sasani, Emevî, Abbasi, Roma, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetlerinde kalmıştır. Çalışma sahasındaki yer adları yörede yaşayan toplulukların kültürel izlerini taşımaktadır. Hasankeyf ilçesindeki köy adlarının tamamı 1960 yılından sonra değiştirilmiştir. Türkiye'de 12 bin civarında köy adı Türkçe olmadığı gerekçesiyle değiştirilirken, en fazla Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde isim değişiklikleri gerçekleşmiştir (Tunçel, 2000: 29). Çalışma sahasındaki köy adlarının tamamı yeni adlar verilerek değiştirilmiştir. 1980 yılına kadar eski ve yeni köy adları birlikte kullanılmış ve 1980 yılından bugüne eski köy isimleri resmi işlemlerde kullanılmamaktadır. Ancak halk arasında hâlâ eski köy adları kullanılmakta resmî köy adları birçok yöre sakini tarafından bilinmemektedir (Tunçel, 2000: 30 ve Alkan, 2017: 67).

1. Çalışmanın Amacı, Materyal ve Yöntem

Çalışmada Hasankeyf ilçesinin köy adları coğrafya biliminin ilke ve esaslarına göre incelenmiştir. Bu nedenle ilçenin köy adları sınıflandırılması fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine göre yapılarak köy adları ve coğrafi ortam ilişkileri irdelenmiştir. Hasankeyf ilçesinde kırsal yerleşme tiplerinden biri olan köylerde mekân algısı ve anlamlandırılması araştırılmış ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Köy adlarının anlamı ve verilme nedeni coğrafi bakış açısıyla analiz edilmiştir. Hasankeyf ilçesi köy adları üzerine daha önce coğrafi bakış açısıyla yapılmış herhangi bir yayın olmaması nedeniyle buradaki eksiklik giderilmek amaçlanmıştır.

Araştırma, 2024 yılı itibarıyla Hasankeyf ilçesine bağlı 21 köy yerleşmesini kapsamaktadır. Köy altı yerleşmeler ile bu tarihten önce köy tüzel kişiliğine sahip yerleşmeler çalışma dışı bırakılmıştır. Güncel köy adlarına TÜİK ADNKS ile İçişleri Bakanlığı e-içişleri uygulamasından ulaşılmıştır. Eski köy adlarına ise DİE genel nüfus sayımları ile 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarından ulaşılmıştır. Çalışmada resmî köy adları esas alınmakla birlikte insan-mekân etkileşimini daha iyi yansıtmaya nedeniyle eski köy adlarına da yer yer değinilmiştir. Bunların kökeni ortaya konmaya çalışılmış ve isim değişikliğinin uygulamadaki etkisi ortaya konmuştur.

Tespit edilen köy adları coğrafi esaslara göre değerlendirilmiş ve başlıklar hâlinde analiz edilmiştir. Bu sınıflandırma için köy adının anlamı ve adlandırmada etkili coğrafi unsur tespit edilmeye çalışılmıştır. Sınıflandırma güncel isimler üzerinden yapılmıştır. Eski köy adları hangi başlık grubu içinde yer alıyorsa o başlık altında değerlendirilmiştir.

Daha sonra Hasankeyf yerleşme coğrafyası ve tarihi ile ilgili literatür taranmıştır. Konu ile ilgili kitap, tez, makale ve bildiriler incelenmiştir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğü ile Kürtçe ve Arapça lügatlerden faydalanılmıştır. Yapılan araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlar tablolastırılarak ilçenin yeni ve eski köy adları ilgili tabloda gösterilmiştir (Tablo 1).

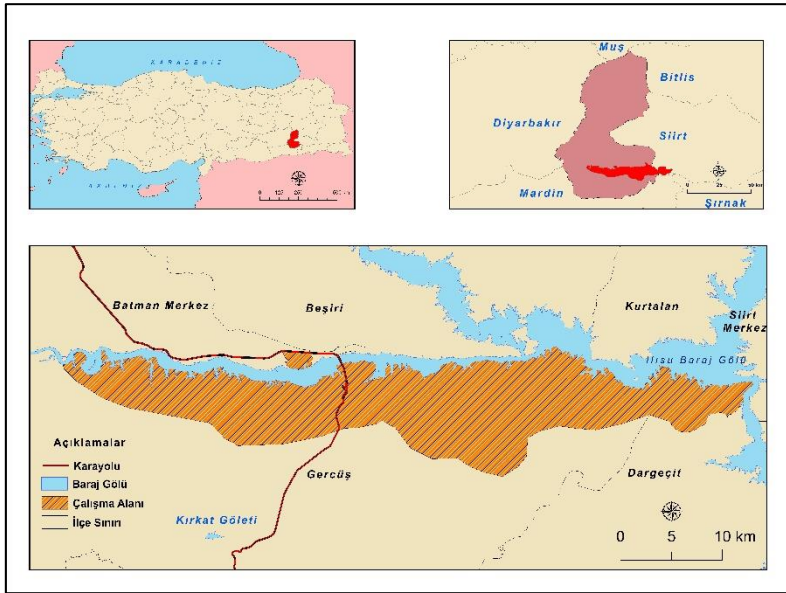
Sıra No	Yeni Adı	Eski Adı	Sıra No	Yeni Adı	Eski Adı
1	Akalın	Alin	12	Kumluca	Merdis
2	Aksu	Hizo	13	Öğütlü	Mebiya
3	Bayırlı	Küneyin	14	Palamut	Hirbekür
4	Büyükdere	Girkebir	15	Saklı	Leppina
5	Çardaklı	Gundikola	16	Soğucak	Kaniyamazin
6	Güneşli	Şemşi	17	Tepebaşı	Gundidiyar
7	İrmak	Keferalp	18	Uzundere	Vezrin
8	İncirli	Derhaf	19	Üçyol	Difni
9	Karaköy	Reşşi	20	Yakaköy	Hanikan
10	Kayıklı	Mehina	21	Yolüstü	Kidil
11	Kelekçi	Muval			

Tablo 1: Hasankeyf İlçesinde Eski ve Yeni Köy Adları

Ayrıca köylerin coğrafi özelliklerini yerinde tespit etmek ve adlandırma üzerinde etkili faktörleri ortaya koymak amacıyla saha çalışmaları yapılmıştır. Başta köy muhtarları olmak üzere yöre sakinleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gidilemeyen köylerle ilgili muhtarlarla telefon görüşmesi yapılmış ve Hasankeyf Kaymakamlığından bilgi temin edilmiştir.

2. Çalışma Sahasının Coğrafi Özellikleri, Yeri ve Sınırları

Hasankeyf ilçesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde ve Mardin-Midyat Eşiği'nin kuzeydoğusunda yer alır. Kuzeyinde Siirt ilinin Kurtalan, Batman ilinin Merkez ve Beşiri, güneyinde ve batısında Gercüş, güneydoğusunda Mardin ilinin Dargeçit ve doğusunda Siirt ilinin Merkez ilçeleriyle komşudur (Şekil 1). Hasankeyf ilçesi Dicle Nehri kıyısında kurulmuştur. İlçe toprakları doğu-batı yönünde ve Dicle Nehri'ne paralel uzanmaktadır. Bu sahanın kuzeyinde Raman Dağı ve Dicle Vadisi, güneyinde ise Gercüş Ovası ve Midyat Platosu yer almaktadır. Doğusunda Karakaş Dağı ve batısında ise engebeli topoğrafyaya sahip sahalar yer almaktadır.

Şekil 1: Hasankeyf İlçesinin Lokasyon Haritası

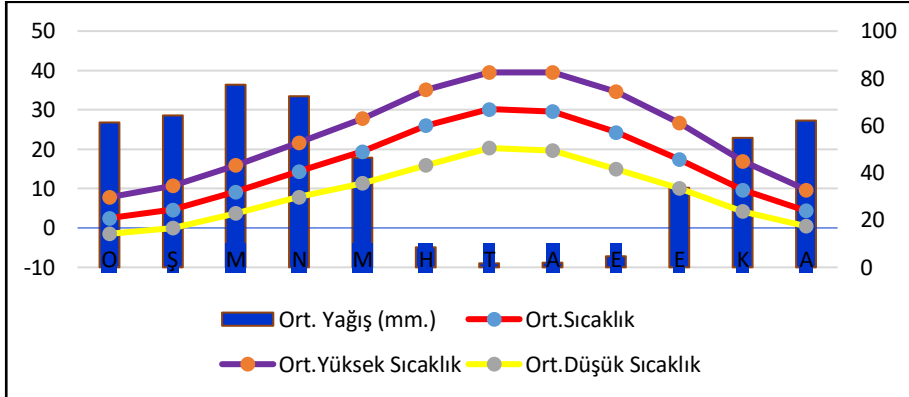
Hasankeyf ilçesinin coğrafi özellikleri iki başlık altında incelenmiştir. Birincisi fiziki coğrafya özellikleri, ikincisi ise beşerî coğrafya özellikleridir.

2.1. Fiziki Coğrafya Özellikleri

Hasankeyf ilçesi Gercüş Antiklinalinin Dicle Vadisi'ne bakan kesiminde yer almaktadır. Saha, gerek aşırı sıkışmaların gerek Dicle Nehri'ne dökülen akarsular tarafından yoğun derecede aşınmış olmasının etkisiyle derin vadilere ve dalgalı bir görünüme sahiptir (Yıldırım, 2003: 128). Hasankeyf ve yakın çevresi, karstik bir özellikte olduğundan hâkim litolojik unsur kalkerdir. Burada kıvrımlı yapılara özgü rüz, komb ve asılı vadiler oluşmuştur. Yine aşındırmaya bağlı olarak çok dik çarpaklar ortaya çıkmıştır. (Yıldırım ve Karadoğan, 2005: 427, Karadoğan ve Yıldırım, 2008: 441). Dolayısıyla ilçede tarım alanları kısıtlıdır. Daha çok kuru tarım

yapılmakla birlikte vadi tabanlarında sebze ve meyve tarımı da yapılmaktadır. İlçede yükselti değerleri 500-1400 metre arasında değişmektedir. İlçede yükseltinin en düşük olduğu alanlar Dicle Vadisi tabanındaki sahalardan oluşurken, en yüksek yerler ise Karakaş Dağı ve zirvelerinden (Poyraz Tepesi 1428 m.) geçmektedir.

İlçede karasal iklim etkili olmaktadır. İlçeye en yakın Batman Meteoroloji İstasyonu verilerine göre yıllık ortalama sıcaklık değerleri 16°C dir (Şekil 2). Hasankeyf ilçesinden güneye, kuzeye ve doğuya doğru gidildikçe yükseltinin artmasına bağlı olarak yağış miktarı artmaktadır (Ergin Yıldırım, 2006, 14). Yıllık ortalama yağış 488,8 mm. dir (MGM, 2024). Batman'da yağış en fazla ilkbahar mevsiminde gerçekleşmekle birlikte kış mevsimindeki yağış yakın değerlerdedir (Gürgen, 2002: 96). Yazın Basra Termik Alçak Basınç Merkezinin etkisiyle güneyden esen sıcak rüzgârlar kurak bir etkiye neden olmaktadır (Gürgen, 2002: 20).

Şekil 2: Batman (1959-2024) Meteoroloji İstasyonuna Ait Aylık Yağış, Ortalama, Yüksek ve Düşük Sıcaklık Ort. Grafiği (MGM, 2024).

Hasankeyf'in de içinde bulunduğu Dicle bölümünün en önemli akarsuyu Dicle Nehri'dir. Nehir, Hasankeyf ilçesinden akarak Siirt, Şırnak, Mardin il sınırının kesiştiği yerde güneye yönelmekte ve Cizre ilçesi sınırlarından ülke topraklarını terk etmektedir. İlçenin kuzey sınırını çizen Dicle Nehri üzerindeki Ilisu Baraj Gölü en önemli su kaynağıdır. Gercüş ilçesinden kaynağını alarak Hasankeyf'in Üçyol köyünde birleşen Derdil ve Gürbüz (Marvani) dereleri daha sonra Dicle Nehri'ne dökülür. Nehir Deresi ve Aşdere ilçedeki diğer önemli akarsulardır. Hasankeyf ilçe merkezi ve yakın çevresinde ise mevsimlik küçük dereler mevcuttur (Ergin Yıldırım, 2006, 15). İlçede doğal göl bulunmamakta ancak Ilısı Barajı'nın ilçe topraklarına kıyısı bulunmaktadır. Eski yerleşim yeri Ilisu Baraj Gölü altında kaldığından Hasankeyf ilçe merkezi, yeni yerleşim olarak barajın kuzey kıyısında kurulmuştur.

Hasankeyf ilçesinin de üzerinde yer aldığı Mardin-Midyat Platosu kalkerden oluştuğu için taşlık araziler geniş yer kaplamaktadır (Karadoğan ve Yıldırım, 2008:

441). Eğimin fazla olduğu sahalarda erozyona bağlı olarak toprak kaybı yaşanmaktadır. Ancak, ilçede kahverengi orman toprakları yaygındır (Yıldırım, 2004: 208). Bu topraklar kuraklık ve oksitlenme etkisiyle yer yer kırmızı bir görünüm kazanmaktadır. Hasankeyf ilçesinde tarım faaliyetleri bu sahalarda gerçekleşmektedir. Buğday, arpa, mercimek, nohut, üzüm, incir ve son yıllarda fıstık üretimi en fazla yapılan tarımsal ürünlerdir.

Çalışma sahası kurak ve yarı kurak bölgede yer aldığından hâkim bitki örtüsü steptir. Hasankeyf ilçesi ve yakın çevresinde 700-800 m'den sonra özellikle ilçenin doğusunda yer yer tahrip olmakla birlikte meşe ormanlarına rastlanır (Ergin Yıldırım, 2006, 14, Atalay, 2008:672). Vadi tabanlarında ise çeşitli ağaç ve bitkiler görülmektedir. Orman varlığının büyük ölçüde tahrip olduğu diğer alanlarda ise bozkır bitki örtüsü hâkimdir. Dolayısıyla tahrip edilmiş orman sahalarında ya stepler ya da bodur meşe toplulukları yer kaplamaktadır (Sözer, 1969: 36).

2.2. Beşeri Coğrafya Özellikleri

Dicle ve Fırat Nehirlerinin akış sahası arasında kalan bölgeye “iki nehir arası” anlamına gelen Mezopotamya adı verilmektedir. Bu bölge yerleşme tarihinin en eski olduğu yerlerin başında gelmektedir. Hasankeyf ve çevresi de bölgenin kuzeyinde konumlanmıştır. Dolayısıyla yerleşme tarihi oldukça eskidir. Hasankeyf, Mardin Eşiği olarak adlandırılan orta derecede yüksekliğe sahip hafif engebeli morfolojik ünitenin doğu kesiminde tarihi Turabdin Yöresi'nin kuzey yamacında ve Dicle Nehri kıyısında kurulmuştur. Hasankeyf aynı zamanda Amid'den (Diyarbakır) başlayıp Musul'a kadar devam eden nehir taşımacılığının önemli limanlarından (Çevik, 2002: 107). Turabdin olarak anılan bölge Asur kaynaklarında (M.Ö. 1307-1275) “Kaşyari Dağı” olarak geçmektedir. Sınırları kesin olmamakla birlikte Midyat merkez olmak üzere, Nusaybin, Cizre ve Hasankeyf arasında kalan saha olarak tarif edilmektedir (Çevik, 2007: 107-108). “Turabdin” Aramice/Süryanice “Kullar Dağı” anlamına gelmektedir (Çevik, 2007: 118). İlçenin adı Süryani dilinde “Kaya/Taş Kale” anlamına gelen “Hısn Keyfa” dan gelmektedir (Çevik, 2002: 108). Asur döneminde yörenin önemi daha da artmış ve günümüze kadar da devam etmiştir. Yöre sahip olduğu tarihî geçmiş nedeniyle çok sayıda tarihî ve kültürel esere sahiptir. Bu nedenle günümüzde Hasankeyf ilçesinde turistik faaliyetler yoğunlaşmıştır. Bunların başında da tarihi mağaralar, kale, köprü ve türbeler gelmektedir. Bununla birlikte tarihî şehir kalıntıları, sarnıçlar, geleneksel konutlar ve çeşitli inanışlara ait ibadethaneler önemli turistik çekicilikler arasında yer almaktadır.

Hasankeyf ilçesi, nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetler bakımından diğer yerleşim yerlerinden farklı özellikler taşır. Hem ilçe merkezi hem de kırsal yerleşmeler kendine has özellikler barındırır ve yöre, eşsiz bir kültürel zenginliğe sahiptir.

Hasankeyf ilçesinin nüfus gelişimi için 1935-2023 arası dönem verileri esas alınmıştır. 1990 yılına kadar Mardin ilinin Gercüş ilçesine bağlı Hasankeyf bucağı, 1990 yılından sonra ise Batman iline bağlı Hasankeyf ilçesi nüfus verileri tabloda

yer almıştır. Buna göre ilçe nüfusu dört sayım dönemi dışında sürekli artmıştır. 1935 yılında 6.025 olarak tespit edilen ilçe nüfusu, 2023 yılı ADNKS sonuçlarına göre 7.969 kişi olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla aradan geçen yaklaşık 90 yıllık sürede ilçe nüfusu çok fazla artmamıştır. Nüfusun azaldığı dönemler 1940-1945, 1970-1975 ve 1990-2010 arası dönemleridir. 1940-1945 dönemi 2.Dünya Savaşı yıllarına karşılık gelmektedir. 1970-1975 döneminde ilçe merkezi nüfusu artarken kırsal nüfus azalmıştır. Bu dönemde ilçe merkezinde mağara konutlarda yaşayan nüfus için toplu konutların inşa edilmesi ve Hasankeyf'te 1972 yılında belediye teşkilatının kurulması nüfusu artırırken, Gaziler, Güneşli, Kayıklı ve Kelekçi köylerinin Hasankeyf'ten ayrılarak, Siirt ilinin merkez ilçesine bağlanması kırsal nüfusu azaltmıştır. 1990-2000 arası dönemdeki azalmanın nedeni, nüfusun güvenlik nedeniyle Batman başta olmak üzere büyükşehirlere göç etmesidir. Aynı dönemde Hasankeyf ilçe merkezinin sit alanı olması göçü tetikleyen bir başka faktördür. 2000-2010 arası dönemde bu durum kısmen devam etmiştir. 2020 yılında ise, Ilısu Barajı'nın devreye girmesi ve yeni Hasankeyf'in inşası ilçe merkezinde nüfusun artmasına neden olmuştur. Kırsal nüfusta da 2020-2023 arası dönemde artış görülmüştür (Tablo 2).

Yıl	Toplam Nüfus	İlçe Merkezi Nüfusu	Yıllık Artış Hızı (%)	Köy Nüfusu	Yıllık Artış Hızı (%)
1935	6.025	1.425	-	4.600	-
1940	6.645	1.456	0,4	5.189	2,5
1945	5.713	1.114	-4,6	4.599	-2,3
1950	6.146	1.207	1,6	4.939	1,5
1955	7.178	1.194	-0,2	5.984	4,2
1960	8.250	1.058	-2,3	7.192	4,0
1965	8.278	1.280	4,2	6.998	-0,5
1970	10.766	2.948	26,0	7.818	2,3
1975	10.460	3.363	2,8	7.097	-1,8
1980	10.767	2.807	-3,3	7.960	2,4
1985	11.275	3.073	1,9	8.202	0,6
1990	11.690	4.399	8,6	7.291	-2,2
2000	7.493	3.669	-1,6	3.824	-4,7
2010	6.796	2.951	-2,0	3.845	0,0
2020	7.284	4.055	3,7	3.229	-1,6
2023	7.969	4.315	2,1	3.654	4,4

Tablo 2: Hasankeyf İlçesinde Şehir ve Köy Nüfusunun Yıllık Artış Hızı (1935-2023)

İlçede mesken inşasında doğal malzeme olarak genellikle taş kullanılmaktadır (Dalkılıç ve Aksulu, 2004: 317). Yörede taş malzemenin kolaylıkla

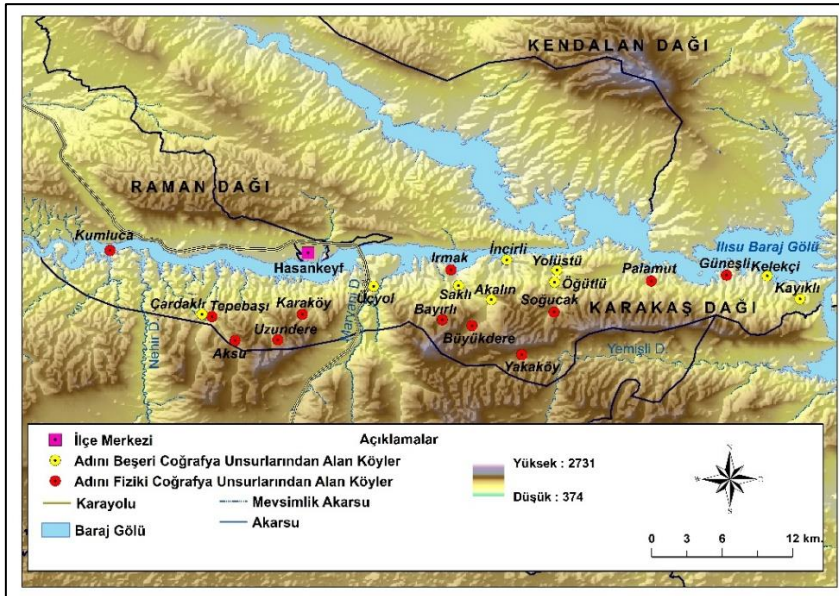
bulunması nedeniyle geleneksel Hasankeyf taş mimari eserleri ortaya çıkmıştır. Yörede yerleşmelerin birçoğunun altında mağara yerleşmeleri mevcuttur. Buradan yerleşmelerin ilk önce mağaralarda başladığı daha bunların üzerine meskenlerin inşa edildiği düşünülmektedir (Dalkılıç ve Aksulu, 2004: 325). Mağaralar ahır, depo, samanlık ve diğer amaçlarla kullanılmaktadır. Mağaraların bir kısmı restorasyon çalışmaları sonunda turistik faaliyetlerde de kullanılmaya başlanmıştır.

3. Bulgular

Hasankeyf ilçesinin köy adları fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri esas alınarak incelenmiştir.

3.1 Hasankeyf İlçesinin Köy Adları

Hasankeyf ilçesine bağlı 21 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Köy adları incelendiğinde ilçede fiziki coğrafya özelliklerinin daha fazla olduğu görülür. Araştırma sahasındaki 21 köyden 12'si adını fiziki coğrafya özelliklerinden almıştır. (Şekil 3 ve Tablo 3). Hasankeyf ilçesinin de içinde yer aldığı Yukarı Mezopotamya tarih boyunca yoğun yerleşme faaliyetlerine sahne olmuştur. Bununla birlikte ilçe arazisinin engebeli ve farklı vadi oluşumlarından meydana gelmesi, farklı iklimatik özelliklere sahip sahaların oluşmasına ve yerleşme bakımından tercih edilmesine neden olmuştur. Bu durumun köy adlarına yansımalarına bakıldığında hem fiziki hem de beşerî unsurların etkisi açıkça görülmektedir.

Şekil 3: Hasankeyf İlçesinde Köy Adlarının Genel Sınıflandırılması

Kategori		Köy Sayısı	Oran (%)
Fiziki	Hidrografiya İle İlgili Köy Adları	4	19,2
	Jeomorfoloji İle İlgili Köy Adları	3	14,2
	Klimatoloji İle İlgili Köy Adları	3	14,2
	Biyocoğrafya İle İlgili Köy Adları	1	4,8
	Litoloji İle İlgili Köy Adları	1	4,8
	TOPLAM	12	57,2
Beşerî	Ulaşım Özellikleri İle İlgili Köy Adları	3	14,2
	İnsan Özellikleri İle İlgili Köy Adları	2	9,5
	Tarımsal Faaliyetler İle İlgili Köy Adları	2	9,5
	Meslekler İle İlgili Köy Adları	1	4,8
	Sıfatlarla İle İlgili Köy Adları	1	4,8
	TOPLAM	9	42,8
GENEL TOPLAM		21	100

Tablo 3: Hasankeyf İlçesinde Köy Adlarının Genel Sınıflandırılması

3.1.1. Fiziki Coğrafya Unsurları İle İlgili Köy Adları

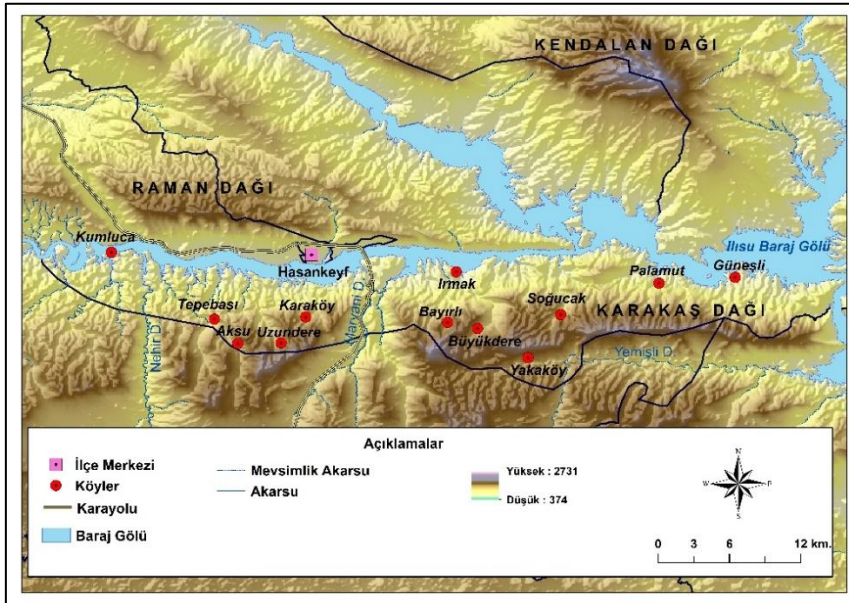
Doğal çevre, özellikle kırsal yerleşmelerde insan faaliyetleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu etki beşerî faaliyetlerin yoğunlaştığı şehir yerleşmelerinde azalmaktadır. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte doğal çevre etkisi kırsal alanlarda da zayıflamaktadır. Ancak yerleşmeler geçmiş tarihlerde kurulduğundan doğal çevrenin etkisi yerleşmelere verilen isimlerde daha etkili olmuştur. Bu durum yerleşmelere verilen isimlerde de görülmüştür (Türkan, 2021: 162). Arazinin engebeli olduğu sahalarda tepe ile ilgili, akarsu kaynaklarının olduğu yerlerde dere ve çay ile ilgili ya da litolojik faktörlerle ilgili köy adlarının varlığı doğal çevrenin yerleşmelere isim vermedeki etkisini ortaya koymaktadır.

Hasankeyf ilçesinde 21 köyün 12'si isimlerini jeomorfoloji, hidrografiya ve litoloji gibi fiziki coğrafya unsurlarından almıştır. Fiziki coğrafya ile ilgili en fazla köy adı 4 köy ile hidrografiya ile ilgili olanlardır. Bunu, 3'er köyle jeomorfoloji ve klimatoloji unsurları takip etmektedir. Litoloji ve biyocoğrafya ile ilgili 1'er köy bulunmaktadır. Dolayısıyla Hasankeyf ilçesinde hidrografiya, jeomorfoloji ve klimatoloji ile ilişkili yer adları öne çıkmaktadır. Fiziki coğrafya ile ilgili köy adları ilçenin güney hattı boyunca yoğunlaşmıştır. İlçede hidrografiya ile ilgili köy adlarına Dicle Nehri ve kollarının aktığı akarsu havzalarında rastlanmaktadır. Biyocoğrafya ile ilgili köy adları ilçenin doğu kesiminde yer almaktadır. Jeomorfoloji ile ilgili köy adlarının Karakaş Dağı eteklerinde ve ilçenin güneyinde yer aldığı görülmektedir. Litoloji ile ilgili köy adları ilçenin en batısında bir köy adı olarak yer almaktadır (Şekil 4 ve Tablo 4).

Fiziki Coğrafya Özelliği	Köy Sayısı	Oranı (%)
Hidrografiya İle İlgili Köy Adları	4	33,2
Jeomorfoloji İle İlgili Köy Adları	3	25,0
Klimatoloji İle İlgili Köy Adları	3	25,0
Biyocoğrafya İle İlgili Köy Adları	1	8,4
Litoloji İle İlgili Köy Adları	1	8,4
Toplam	12	100

Tablo 4: Hasankeyf İlçesinde Fiziki Coğrafya ile İlgili Köy Adları

İlçe arazisi genelde engebeli ve dağlık sahalardan oluşmaktadır. Litoloji bakımından kireç taşı yaygındır. Bitki örtüsü bakımından yer yer meşe ormanlarına rastlanmaktadır. Dolayısıyla tepelik sahaların fazla olması, kireç taşının yaygın olması, dere ve kaynakların varlığı ve bitki örtüsünün türü yer adlarına da yansımıştır. İlçenin kuzeyinde Dicle Nehri ve kollarının oluşturduğu vadi sistemi bulunmaktadır. Mardin Eşiği'nin kuzeydoğu kesiminde yer alan ilçenin güneyi Gercüş Antiklinali, kuzeyi ise Ilısu Baraj Gölü ve Raman Dağı ile çevrelenmiştir. Dicle Vadisi'ndeki yerleşmeler çevresine göre düşük yükselti basamağında kurulurken, diğer yerleşmeler daha yüksek basamaklarda kurulmuştur. Gerek iklimatik özellikler gerek jeomorfolojik yapı Hasankeyf ilçesinde yerleşmelerin kuruluşunu ve dağılışını büyük ölçüde etkilemiştir.

Şekil 4: Hasankeyf İlçesinde Fiziki Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Hidrografya ile İlgili Köy Adları

İnsanoğlu yerleşmeleri kurarken daima su kaynaklarına yakın olmayı göz önünde bulundurmuştur. Özellikle kırsal yerleşmeler için su hem hayat kaynağı hem de geçim kaynağıdır. Tarım ve hayvancılık faaliyetleri için su vazgeçilmezdir. İlçede akan sürekli ve mevsimlik akarsuların aşındırma ve biriktirme faaliyetlerine bağlı olarak vadi tabanlarında tarıma uygun araziler meydana gelmiştir. Hasankeyf'te dağlık ve tepelik alanlar arasında aşındırma ve biriktirmeye bağlı olarak gelişen ve akarsu vadileri boyunca uzanan çok sayıda saha bulunmaktadır. Bu sahalarda aynı zamanda pınar ve kaynaklara da rastlanmaktadır. Dolayısıyla bazı yerleşmeler adını yakınındaki su kaynaklarından almıştır.

Hasankeyf ve çevresindeki yerleşmeler sınırlı sayıdaki su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuştur. Hasankeyf ilçesinde isimlerini hidrografya ilişkili alan köy sayısı dörttür. Fiziki coğrafya özelliklerine bağlı adlarda hidrografya ilk sırada yer almaktadır. Adını fiziki coğrafya özelliklerden alan köyler içinde %33,3 gibi yüksek bir orana sahiptir. Bu köyler Aksu, Büyükdere, Irmak ve Uzundere'dir. Dere, çay, pınar, göze ve öz hidrografya ile ilgili kavramlardır. İsmi dereden alan iki köy bulunmaktadır. Su ve ırmaktan alan 1'er köy vardır. Irmak, çoğunlukla denize dökülen, genişliği ve taşıdığı su miktarı bakımından en büyük akarsu olarak tanımlanmıştır. Dere, çaydan küçük yazın kuruyan ya da suyu azalan akarsudur. (TDK, 2024). Öz ise çok küçük akarsu anlamındadır (Sanır, 2000: 221). Soğucak köyünün eski adı “Kaniyamazin” Kürtçede büyük pınar veya çeşme anlamına gelmektedir (Altunışık, 2009: 14). Hasankeyf ilçesine bağlı köylerin tamamı mutlaka bir su kaynağının kenarında kurulmuştur. Su kaynaklarının akış gösterdiği vadilerde sebze ve meyve tarımı yapılmaktadır.

Adını hidrografya ile ilgili özelliklerden alan köylerden Aksu ve Uzundere ilçe merkezinin güneyinde yer alırken, Irmak köyü ilçenin doğusunda ve Dicle Nehri kıyısındadır. Köy, Kelekçi köyüyle birlikte 2020 yılında faaliyete geçen Ilisu Barajı altında kalmasıyla baraj gölü kıyısında inşa edilen yeni yerleşim yerine taşınmıştır. Büyükdere ise ilçe merkezinin güneydoğusunda ve Dicle Nehri'ne dökülen Gabya Deresinin meydana getirdiği vadinin yamacında kurulmuştur. İlçede karstik kaynaklara sıkça rastlanmaktadır.

İncirli köyünün eski adı “Derhaf” su kenarındaki yerleşme demektir (Tan, 2011: 155). Gerçekten de İncirli köyü Dicle Nehri kıyısında kurulmuştur. Hasankeyf ilçesinde 2020 yılında faaliyete geçen Ilisu Barajı nedeniyle eskiden Dicle Nehri kıyısında olan köyler günümüzde Ilisu Baraj Gölü kıyısında ve yakın çevresinde konumlanmıştır.

Jeomorfoloji ile İlgili Köy Adları

Hasankeyf ilçesinde topoğrafya, tektonizmanın yanı sıra karstik ve flüviyal süreçlerle şekillenmiştir. İlçede birbirinden çok farklı ve yöreye özgü yer şekillerine rastlamak mümkündür (Sinanoğlu vd., 2017: 38). Hasankeyf ilçesindeki önemli topoğrafik yapılar dağlık alanlar, tepeler ve vadilerdir. Hasankeyf'in topoğrafyası

özellikle Dicle Vadisi'ne bakan kesimleri oldukça engebeli ve birbirinden farklı çok sayıda morfolojik birimden oluşmaktadır. Adını topoğrafyadan alan 3 köyün adında “Tepe”, “Bayır” ve “Yaka” geçmektedir. Bu köyler Bayırlı, Tepebaşı ve Yakaköy köyleridir. Bu isimler yörenin engebeli ve dağlık görünümünü yansıtmaktadır. Bu köyler ilçenin güneyinde yer almaktadır. Araştırma sahasında yerleşmenin kuruluşunda tepeler ve sırtlar tercih edilmiştir. Tepebaşı köyünün eski adı “Gundi Diyar”, Kürtçe’de “Tepeköy” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Tepebaşı köyü eski adıyla aynı anlamda adlandırılmıştır (Altunışık, 2009: 14). 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritalarında “diyar” ile başlayan çok sayıda tepe ismine rastlanmaktadır.

Bayırlı ve Yakaköy köylerinin ismi kuruldukları tepenin yamaç kısımlarına atfen verilmiştir. Bayır, Türkçe’de küçük yokuş ya da küçük ve yüksekliği az olan dağ, tepe anlamında kullanılmaktadır. Yaka ise eğimli arazi demektir. Tepe, yüksekliği birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına ve yamaçları yatık yer şekli olarak tanımlanmıştır (TDK, 2024).

Akalın köyünün eski adı “Alin” büküm veya dolamak anlamına gelmektedir (seslisozluk.net ve nisanyanyeradları.com). Gerek köyün yanından akan derenin bükümlü akması gerek çevresindeki arazinin kıvrımlı yapıya sahip olması bu anlamı desteklemektedir.

Hasankeyf ilçesinde tepelik alanların yer seçiminde, kısıtlı olan tarım topraklarından faydalanma, su kaynaklarına yakınlık ve güvenlik gibi nedenler etkili olmuştur. Bununla birlikte tepelik alanlardaki meşe ormanlarından yakacak ve keçilerin beslenmesi amacıyla yararlanma da sayılmaktadır. Tepelik alanların bir bölümü mera sahası olarak kullanılmaktadır.

Han, hamam, köprü vb. eserler beşeri yapı arasında bulunur (Bozkoyun, 2022: 289). Yakaköy’ün eski adı “Hanikan” hanlar anlamına gelmektedir. Han ticaret yolları üzerinde konaklama yapılan tesis demektir.

Klimatoloji İle İlgili Köy Adları

Araştırma sahasında iklimik faktörlerle ilgili üç köy yerleşmesi mevcuttur. İklimik faktörlerle ilgili isimlendirmede Güneşli, Karaköy ve Soğucak köyleri dikkat çekmektedir. Araştırma sahası güneşlenme süresinin ve yıllık ortalama sıcaklıkların yüksek olduğu bir sahadır. Güneşli köyünün eski adı da “Şemsi” dir. “Şems”, Arapçada güneş anlamına gelmektedir. Dolayısıyla köyün eski ve yeni adı aynı anlamdadır. Soğucak köyü, Dicle Vadisi’ndeki yerleşmelere göre daha yüksek rakımda yer almaktadır. Dicle Nehri 500 m. rakımda iken Soğucak köyü yakın çevresinde 1100 m. ve daha üzerinde yükseltilere sahip zirveler yer almaktadır. Dolayısıyla çevresine göre daha yüksek rakımda yer alması, kış mevsiminin daha sert geçmesi nedeniyle bu ismin verildiği düşünülmektedir.

Kara, klimatoloji bakımından gökyüzünün gece hali veya bulutlu bir havanın ifadesi olabilir. Karaköy köyünün eski adı olan “Reşşi”, Türkçede “Karanlık, Karalık,

Siyahlık veya Karartı” anlamına gelmektedir (Altunışık, 2009: 14, Farqini, 2005: 1584). Köyün az güneş almasıyla ilgili olma ihtimali bulunmaktadır. Kuruluş yeri itibariyle yamaçta yer alması, güney, doğu ve batısında dağlarla çevrili olması bu görüşü desteklemektedir. Köy duldada kalmaktadır.

Litoloji İle İlgili Köy Adları

Köy adlarının verilmesinde yerleşmelerin geliştiği kayaç türü ve özelliğini yansıtan kavramlar da tercih edilmektedir (Ceylan, 2021: 6). Araştırma sahası karstik bir alana karşılık geldiğinden hâkim litolojik unsur kalker (kireçtaşı) olmakla birlikte Dicle Nehri kıyısında kumlu topraklara rastlanır. Dicle Nehri ve kollarının taşıdığı malzemeler eğimin azaldığı yerde birikmektedir. Çevrede Ilısu Barajı’nın faaliyete geçmesinden önce çok sayıda kum ocağı işletmesi faaliyette idi. Hasankeyf ilçesinde ismini litolojiden alan tek köy Kumluca’dır.

Hasankeyf ilçesinde litolojik yapı ve yerleşme arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Çevrede taş ve kaya malzemesi bol bulunduğundan meskenlerin neredeyse tamamı taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Hasankeyf’in tarihi taş evleri ve tarihi eserleri günümüzde yüzbinlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir. Yörede taş ve kaya yaygın olmakla birlikte litoloji kaynaklı isimlerin köy isimlerine yansması sınırlı kalmıştır.

Yöredeki pek çok yerleşmede insan eliyle oyulmuş mağaralara rastlanmaktadır. Bir dönem mağaralarda ikamet eden insanlar daha sonra bunların üzerine ya da yakınına meskenler inşa etmişlerdir. Tarihi Hasankeyf ilçe merkezinde binlerce mağara Ilısu Barajı altında kalmıştır. Su altında kalmayan tarihi mağaralar turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Üçyol köyünde mağara butik otel inşa edilmiştir. Kırsal yerleşmelerdeki mağaralar ise, günümüzde ahır, depo, samanlık vb amaçlarla kullanılmaktadır.

Biyocoğrafya İle İlgili Köy Adları

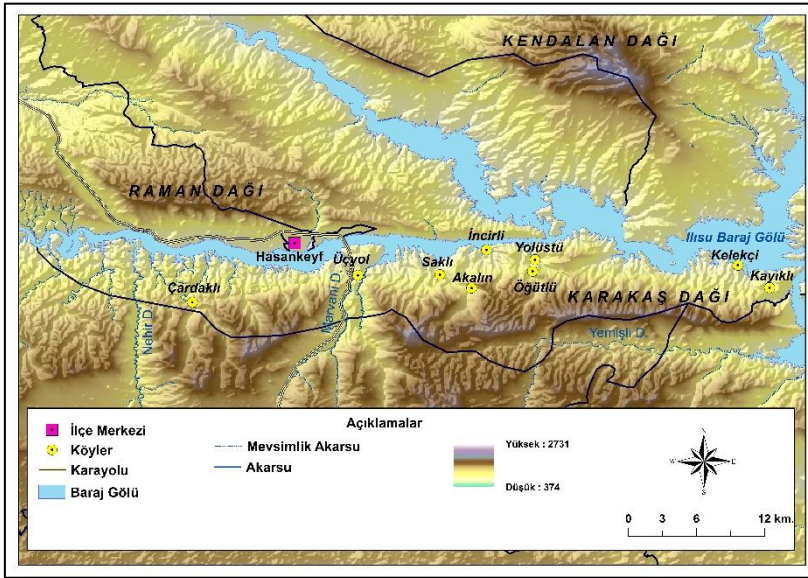
Araştırma sahasında biyocoğrafya unsurlarıyla ilgili tek köy ismi mevcuttur. Bu köy Palamut köyüdür. Hasankeyf ilçesinin üzerinde yer aldığı Mardin Eşiği’nde kurakçıl meşe ormanları hâkimdir. Yörede en yaygın meşe türü de palamut meşesidir (*Quercus Aegilops*). Araştırma sahasında meşe bitkisi yaygındır. Meşe ağacının meyvesine palamut denmektedir. O nedenle Palamut köyü adını palamut meşesinden almıştır. Mardin Eşiği’nde ve yakın çevresinde karstik sahalar yaygın olduğundan tarım amaçlı kullanımı sınırlı olmuştur. Meşe ormanları kireçtaşı çatlaklarından sürgün vermektedir. Bu nedenle orman varlığı nispeten korunmuştur (Atalay, 2008: 678).

Tarihi kaynaklı yerleşmelerden bahsederken Hasankeyf ilçesinin eski köy adlarına değinmek gerekmektedir. İçinde “harap” veya “harabe” kelimesi geçen bir köy mevcuttur. *Hirbekur* (Palamut), “Çukur Ören” demektir.

3.1.2. Beşeri Coğrafya Unsurları İle İlgili Köy Adları

Hasankeyf ve yakın çevresi, beşerî faaliyetlerin oldukça eski ve yoğun yapıldığı sahalardan biridir. Dicle Vadisi'nde jeolojik ve jeomorfolojik özellikler nedeniyle kayalara oyulmuş antik kentlere, kalelere ve Paleolitik döneme tarihlenen meskenlere rastlanmaktadır (Karadoğan, 2017: 57).

İnsanoğlu yaşamını devam ettirmek için en ideal sahaları yerleşme için tercih etmiştir. Mesken inşa etmiş ve başta tarım olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu süreçte kurulan yerleşmelere ad verilirken beşeri unsurlarla ilgili adlandırmalar da yapılmıştır. Araştırma sahasındaki 21 köy yerleşmesinden 9 köyün (%42,8) ismi beşeri coğrafya kökenlidir. Bu durum sahadaki beşerî etkinin düzeyini yansıtmaktadır (Şekil 5 ve Tablo 5).

Şekil 5: Hasankeyf İlçesinde Beşeri Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Beşeri Coğrafya Özelliği	Köy Sayısı	Oranı (%)
Ulaşım Özellikleri ile İlgili Köy Adları	3	33,4
İnsan Özellikleri ile İlgili Köy Adları	2	22,2
Tarımsal Faaliyetler ile İlgili Köy Adları	2	22,2
Meslekler ile İlgili Köy Adları	1	11,1
Sıfatlarla İlgili Köy Adları	1	11,1
Toplam	9	100

Tablo 5: Hasankeyf İlçesinde Beşeri Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Ulaşım Özellikleri ile İlgili Köy Adları

Hasankeyf ilçesi binlerce yıllık tarihi geçmişe sahiptir. Konumu itibarıyla stratejik konumda olmasından dolayı tarihi ticaret yolları ilçeden geçmiştir. Bu nedenle ilçede tarihi eserlerle birlikte çok sayıda köprü ve han bulunmaktadır. İlçenin ulaşım fonksiyonu köy adlarına da yansımıştır. İlçe aynı zamanda Dicle Nehri üzerinde Diyarbakır, Musul ve Bağdat arasındaki tarihi su taşımacılığı güzergâhı üzerindedir.

Kayıklı, Üçyol ve Yolüstü köyleri adını ulaşım özelliklerinden almıştır. Kayık, kürek veya yelkenle yürütülen küçük tekne demektir (TDK, 2024). Dicle Nehri kenarındaki bu yerleşmelerde kayık türü ulaşım araçları yakın döneme kadar kullanılmıştır. Yörede nehir taşımacılığı oldukça eskidir. Keleklerle Diyarbakır'dan Hasankeyf üzerinden Bağdat'a yolculuk hem hızlı hem de güvenli idi. Hasankeyf, kelek taşımacılığında iskele şehirlerinden biri idi (Güney, 1990: 324-326). Kayık, aynı zamanda nehrin karşı kıyısına geçişlerde de kullanılmıştır. Üçyol köyü ise, Batman-Midyat karayolu ile Dicle kıyısında sıralanan köy grup yolunun birleştiği konumda olduğundan bu ismi almıştır. Yolüstü köyü ise yukarıda bahsedilen köy grup yolu üzerinde yer aldığından Yolüstü ismini almıştır. Bu yol, Dicle Nehri'nin doğu yönünde akarken dirsekle güneye doğru yöneldiği Siirt il sınırında sona ermektedir.

İnsan Özellikleri ile İlgili Köy Adları

Hasankeyf ilçesinde insan özellikleriyle ilgili iki köy yer almakta ve bu köylerin tüm köyler içindeki oranı %9,5'dur. Akalın ve Öğütlü insanlara ait özelliklerin verildiği köylerdir. Akalın, alnı ak ve temiz anlamına gelmektedir (TDK, 2024). İnsana ait olan bu özellik yerleşmeye verilmiştir. Ayrıca kelimenin etimolojik tahlili yapıldığında Ak+Alın şeklinde eski ismini koruyarak ve muhtemelen litolojik detayla birlikte Ak+alın kelimesinden geldiği ileri sürülebilir. Öğüt, bir kişiye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat anlamına gelmektedir (TDK, 2014: 410). Öğütlü, nasihat almış anlamında kullanılmaktadır. Yöre halkından alınan bilgilere göre Öğütlü köyünün eski adı olan Mebiya aynı anlama gelmektedir. Hasankeyf ilçesine bağlı bazı köylere yeni isimler verilirken eski adlarının dikkate alındığı görüldüğünden buradan yola çıkarak Öğütlü isminin verilmesi mümkün görülmektedir.

Tarımsal Faaliyetler ile İlgili Köy Adları

Araştırma sahasında tarım faaliyetleri oldukça eski olduğundan adını tarımsal faaliyetlerden ve ürün deseninden alan köy yerleşmeleri mevcuttur. Araştırma sahasında adını tarımsal faaliyetlerden alan iki adet köy bulunmaktadır. Bu köyler Çardaklı ve İncirli'dir. İncir, Hasankeyf ilçesi ve köylerinde ticari bir ürün olarak yetişmektedir. Dolayısıyla bu isimler ilçenin tarımsal üretim yönüne de ışık tutmaktadır. Hasankeyf ilçesinde akla ilk gelen tarım ürünleri incir ve üzümdür. Dolayısıyla İncirli, ismini köyde üretilen tarım ürünlerinden almıştır. Çardak, tarla ve bahçelerde ağaç dallarından örülmüş barınak demektir (TDK, 2024). Bu arada

Çardaklı köyünün eski adı “Gundikola”, “Çardak Köyü” anlamına gelmektedir. Zira “Hollik” veya “Kollik” bostanları beklemek için yapılmış çardak demektir (Elibüyük ve Güzel, 2003: 57). Hasankeyf ve çevresinde her iki kavram da kullanılmaktadır. Gund, köy demektir. Kola, “Kollik” adının çoğulu şeklinde kullanılarak Gundikola şekline dönüşmüştür.

Büyükdere köyünün eski adı kayıtlara “Girkebir” olarak geçmiştir. Buna göre “büyük tepe” demektir (Altunışık, 2009: 32). “Kebir”, Arapça büyük demektir (Mutçalı, 1995: 746). Ancak yöre halkı arasında “Ger veya Gere” olarak bilinmektedir. 1/25.000 lik topoğrafya haritasında köyün hemen güneyinde “Gerabani” adlı köy altı yerleşmesinin varlığı ve “Yukarıharmanyeri” anlamına gelmesi köyün eski adının tarımsal faaliyetlerle ilgili harman dövme işi (Farqini, 2005: 682) veya harmanlama anlamına geldiği fikrini güçlendirmektedir. Köyün adı 1928 yılında “Ger” olarak geçmektedir (Köylerimizin Adları, 1928: 929). Köyün kurulduğu yerin engebeli ve tepelik arazi olması yanında köy yerleşmelerinde harmanlama işlemlerinin yapılması nedeniyle her iki anlamda kullanılması fiziki ve beşerî coğrafya unsurları bakımından uygunluk teşkil etmektedir.

Araştırma sahasında herhangi bir köyün adı boy, aşiret ve şahıs adından kaynaklanmamaktadır. Ancak, İncirli köyünün eski adı “Derhaf” aşiretinden gelmektedir. Osmanlı kayıtlarında (1889-1896) Diyarbakir vilayetinin Mardin sancağının Midyat kazasına bağlı nahiye merkezi olarak geçmektedir (Sezen, 2017: 212). Hasankeyf’in Üçyol köyünün doğusundan başlayarak Botan Çayı’nın Dicle’ye karıştığı yere kadar ve Dicle Vadisi boyunca sıralanan dokuz köy (Akalin, Bayırlı, Büyükdere, Irmak, İncirli, öğütlü, Saklı, Soğucak ve Yolüstü) bu aşirete mensuptur. Aşiretin Irak’taki Sincar Dağı çevresinden yöreye gelerek önce Büyükdere köyüne daha sonra ise çoğalarak diğer köylere yerleştiği rivayet edilmektedir (Tan, 2011: 156-158).

Meslekler ile İlgili Köy Adları

Bir yörede veya bölgede belirgin bir şekilde yapılan ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetleri meslek olarak yapanları yer adlarında görmek mümkündür (Türkan, 2020: 72). Adını mesleklerden alan bir köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu köy Kelekçi köyüdür. Kelekçi bir çeşit sal imal eden kişi demektir. Tarih boyunca Dicle Nehri üzerinde keleklerle insan ve yük taşımacılığı yapılmıştır. Diyarbakır’dan başlayan güzergâh Hasankeyf üzerinden Cizre, Musul ve Bağdat’a kadar gitmekte idi (Göyünç, 2001: 656). Bu taşımacılığın geçmişi Asur dönemine kadar gitmektedir. Asurlular Kalaku adını verdikleri sallarla mal taşırlardı. Kelekçilik mesleği yüzyıllar boyunca Dicle Nehri üzerindeki yerleşmelerde varlığını devam ettirmiştir. Kelekle yolculuk eden seyyahlar bu deneyimlerini anılarında anlatmışlardır (Güney, 1990: 323-327). Keleklerle yapılan ulaşımın karayolu ulaşımına göre daha hızlı, ucuz ve güvenli olması nedeniyle 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kelekler aktif olarak kullanılmıştır. Nehir taşımacılığının ülke ve şehir ekonomisindeki fonksiyonu zaman içinde kelekçilik mesleğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dinç, 2021: 98-99).

İrmak köyünün eski adı “Keferalp” incelendiğinde yakın coğrafyada Mardin ilinin Midyat ilçesinin Yolbaşı (Keferallap) köyü ile aynı anlama geldiği düşünülmektedir. “Kefer” küçük köy veya mezra anlamına gelirken, “allap” kılıç bileyen kişi anlamına gelmektedir (Acar, 2012: 455).

Sıfatlar ile İlgili Köy Adları

Köy adlarının bir kısmı yerleşmenin genel görünümünden veya sıfatından esinlenerek verilmiştir. Saklı köyü adını kuytu yerde kurulmasından esinlenerek almıştır. Köy, İse Deresi’nin meydana getirdiği birikinti konisinin yukarı kesiminde ve üç tarafı yüksek morfolojik birimlerle çevrili bir alanda kurulmuştur. Âdeta, saklı ve kuytu bir yerleşme görünümüne sahiptir.

Tartışma ve Sonuç

Toplamda 21 köye sahip Hasankeyf ilçesindeki köy adları incelendiğinde, adını fiziki coğrafyadan alan köylerin adını beşerî ve iktisadi coğrafyadan alan köylerden fazla olduğu görülmektedir. Çalışma alanının dağlık ve engebeli yapısı ve buradan kaynağını alan su kaynaklarının varlığının yansımaları olarak fiziki coğrafya kökenli köy adları ağırlık kazanmıştır. Fiziki coğrafya ile ilgili köy adlarında en yüksek oran hidrografiya ile ilgili olurken, bunu sırasıyla jeomorfoloji ve klimatoloji ile ilgili köy adları takip etmektedir. Literatürde bazı çalışmalarda fiziki coğrafya özelliklerinden adını alan köyler ilk sırada yer alırken bazı çalışmalarda beşerî coğrafya özelliklerinden alan köyler ilk sırada yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi yerleşme tarihinin eski olduğu sahalarda adını beşerî coğrafya özelliklerinden alan köy adları öne çıkmaktadır. Bununla birlikte şahıs, oymak ve aşiret isimlerinin fazlaca kullanıldığı sahalarda da adını beşerî coğrafya özelliklerinden alan köyler öne çıkmaktadır. Çalışma sahası bu durumun aksine olarak adını fiziki coğrafya özelliklerinden alan köy adları daha fazladır. Ancak adını beşerî coğrafya özelliklerinden alan köy adları da yakın orandadır. Araştırma sahasındaki köy adlarının tamamı değiştirildiğinden yeni adlar verilirken fiziki coğrafya özellikleri daha çok dikkate alınmış olabilir. Anlamına ulaşılan tarihsel köy adlarında fiziki ve beşerî coğrafya özellikleri yakın oranlardadır. Çalışma sahası dünyanın en eski yerleşme sahalarından biridir. Buna rağmen araştırma sahasındaki köylerde beşerî coğrafya özelliklerinden adını alan yerleşme sayısı baskın değildir. Bu durum fiziki coğrafya özelliklerinin etkisini göstermektedir.

Yerleşmelerin kuruluşunda hidrografyanın önemi oldukça fazladır. Su kaynakları hem içme suyu hem de tarımsal üretim için son derece gereklidir. Adını hidrografyadan alan yerleşmeler, ya Dicle Nehri kıyısında ya da Dicle Nehri’ne dökülen derelerin kaynağına yakın noktada kurulmuştur. Adını topoğrafyadan alan yerleşmeler ilçe toprakları boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlık ve engebeli saha özelliklerinden almıştır. Çalışma sahasında litolojik unsurlar başta mağara meskenlerinde olmak üzere tüm mimari yapılarda etkisini göstermesine rağmen Hasankeyf ilçesinde litolojinin etkisi köy adlarında fazla görülmemektedir. Anlamına ulaşabildiğimiz eski köy adlarında da durum böyledir. İlçeye bağlı 7

mezrada sadece bir yerleşme adını litolojiden almıştır. Ancak mevki adlarında litoloji ile ilgili isimlere çok sık rastlanmaktadır. Çalışma köy adlarıyla sınırlı olduğundan köy altı yerleşme ve mevki adlarına değinilmemiştir.

Çalışma alanı içerisinde, beşerî ve iktisadi coğrafya özelliklerinin etkisi, en az fiziki coğrafya özellikleri kadar etkilidir. Beşerî ve iktisadi coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde yüksek oran ulaşım ile ilgili olanlardır. Bu köyler Dicle Nehri ve Ilısu Baraj Gölüne paralel uzanan grup köy yolu üzerinde yer almaktadır. Birbirini dik açıyla kesen yolların kesişim noktasında olan köylere üçyol veya yolçatı adları verilirken herhangi bir yol güzergâhı üzerinde olan köylere yolüstü, yolveren gibi adlar verilmektedir. Ulaşım ile ilgili köy adları verilirken ulaşım araçlarıyla ilgili adlar da verilmiştir. Tarihi nehir taşımacılığında kullanılan kelek ve kayık ile ilgili köy adlarına rastlanmaktadır. Bu adlar çalışma alanımızın ulaşım ve taşımacılık tarihine ışık tutması bakımından önemlidir.

Çalışma sahası fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri bakımından kendine has özelliklere sahiptir. Ayrıca binlerce yıllık yerleşme geçmişine sahip Hasankeyf ilçe merkezi sahanın önemini arttırmaktadır. İlçe aynı zamanda tarihi kara ve nehir taşımacılığı alanlarından biridir. Yörenin karakteristik mimarisi taş malzemeye şekillenmiştir. Günümüzde sahip olduğu çok sayıda tarihi eser ve turistik arz potansiyeli nedeniyle çok sayıda turist tarafından ziyaret edilmektedir. Hasankeyf İlçesi'nin köy adlarının ortaya konması çalışma sahasının coğrafi özelliklerine, yerleşme tarihine, ulaşım fonksiyonuna ve kültürel tarihine ışık tutması bakımından oldukça önemlidir.

Hasankeyf ilçesindeki 21 köyün tamamının adı 1960 yılında değiştirilmiştir. Halk arasında eski isimler hâlâ kullanılmakta olup yeni köy adları daha çok resmî işlemlerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, 5 köyün (Çardaklı, Güneşli, Karaköy, Öğütlü ve Tepebaşı) adı eski adı ile aynı anlamda verilmiştir. Büyükdere köyünün eski adındaki “kebir” sıfatı, yeni köy adında kullanılmıştır. Dolayısıyla eski ve yeni köy adında kısmen benzerlik söz konusudur. Bunların dışında kalan diğer köylerin yeni adları ile eski adlarının herhangi bir anlam ilişkisi bulunmamaktadır.

Köy adları bir bölgenin veya yörenin iskân tarihini, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını yansıttığı gibi ilgili yerin coğrafi özellikleri hakkında da bilgi vermektedir. İnsanlar, yerleşmelere isim verirken içinde bulundukları coğrafi ortam özelliklerinden ilham almışlardır. Bununla birlikte, kültürel coğrafi görünümü yansıtan yer adları coğrafya biliminin yanı sıra birçok farklı alan tarafından da incelemeye değer görülmüştür. Yer adları sayesinde toplumsal kültürel hafıza nesilden nesile aktarılmaktadır. Her yerleşmenin adlandırılmasında mutlaka bir hikâye bulunmaktadır. Dolayısıyla bu isimler rastgele verilmemiştir. Yerleşme adları aynı zamanda yörenin tarihi hakkında da bizlere bilgi sunmaktadır. Bu nedenle tarihi yer adlarının zorunlu bir neden bulunmadıkça değiştirilmemesi gerekmektedir. Bugün resmî işlerin haricinde yeni adlar kullanılmamakta ve birçok yöre sakini tarafından bilinmemektedir.

Çalışmada köylerin yeni adları coğrafi özellikler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Eski adların coğrafi ortamı ve tarihi hafızayı daha iyi yansıttığı bir gerçektir. Ancak yörenin kültürel zenginliği nedeniyle kökeni farklı dillere dayanan yerleşme adları bulunmaktadır. Bununla birlikte zaman içinde telaffuzu değişmiş köy adları da vardır. Ayrıca yörede farklı dilleri konuşan insanlar aynı yerleşmeyi birbirine yakın ancak farklı biçimde telaffuz etmektedirler. Bu konu çalışmanın bir kısıtı olarak görülmektedir. Bu nedenle eski adlarla ilgili çalışma için alanında uzman dilbilimcilerle bu çalışmalar yapılabilir. Bütün bunlardan ötürü çalışma dilsel bir çalışmadan ziyade köy adlarının coğrafi özelliklere göre tasnifi şeklinde olmuştur.

Kaynakça

- Abdullina, A. G., Saparov, K. T., Sergeyeva, A. M., Yeginbayeva, A. Y. ve Atasoy, E. (2019). The importance of toponymy of Mugalzhary Mountain plots and adjacent territories to the development of geotourism. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 25(2), 664–674.
- Acar, A. (2012). Midyat köy adları üzerine bazı düşünceler. *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 447–464. Mardin.
- Akbıyık, M. ve Çakır, M. (2023). Şanlıurfa ili Hilvan ilçesi köy yerleşmelerinin toponimik analizi. *Turkish Studies*, 18(3), 893–921.
- Aksan, D. (1974). Anadolu yer adları üzerine en yeni araştırmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1973–1974, 185–193.
- Alagöz, A. C. (1984). Türk yer adları üzerine bazı düşünceler. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları No: 60. Ankara.
- Alkan, A. (2017). Siirt ilinin eski köy adları üzerine coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, 68, 63–76.
- Altunışık, İ. (2009). *Coğrafi bakımdan Batman ili yer adları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.
- Atalay, İ. (2008). *Ekosistem ekolojisi ve coğrafyası* (Cilt II). İzmir: Meta Basım.
- Baruadi, M. K., Eraku, S. S., Napu, N. ve Hendra. (2023). The toponymy of village names in Gorontalo, Indonesia. *Theory and Practice in Language Studies*, 13(4), 1016–1022.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1982). 12 Ekim 1980 genel nüfus sayımı: *Nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri. İl: 72 - Batman*. Ankara.
- Başkan, Ö. (1971). Türkiye köy adları üzerine bir deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 18, 237–251.
- Bozkoyun, M. (2022). Erciş ilçesinde (Van) köy adlarının coğrafi açıdan incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 279–294.
- Cacciafoco, F. P. ve Cavallaro, F. (2023). *Place names: Approaches and perspectives in toponymy and toponomastics*. Cambridge University Press.
- Çevik, A. (2002). *XI–XIII. yüzyıllarda Diyar-ı Bekr bölgesinin tarihi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Çevik, A. (2007). İlkçağlardan Ortaçağın sonuna kadar Midyat ve yöresi (Tur Abdin)’nin tarihi coğrafyası. *Makalelerle Mardin I: Tarih-Coğrafya*, 105–139.
- Ceylan, M. A. (2021). Beykoz’da cadde ve sokak adlarının değerlendirilmesi. *Beykoz 2021 Sempozyumu* (ss. 621–657). İstanbul.
- Dahiliye Vekâleti. (1928). *Köylerimizin adları*. Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, Hilal Matbaası, İstanbul.
- Dahiliye Vekâleti. (1933). *Köylerimiz*, Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, İstanbul.

- Dalkılıç, N. ve Aksulu, I. (2004). Hasankeyf geleneksel kent dokusu ve evleri üzerine bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19, 313–326.
- Dinç, F. (2021). Osmanlı Diyarbakır’ında kelekçilerin örgütlenme yapısı ve ilişkileri. *Belleken*, 85(302), 95–133.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye beşeri coğrafyası*. İstanbul: MEB Yayınları No: 2982.
- Elibüyük, M. ve Güzel, A. (2003). Şanlıurfa ilinde dönemlik ve geçici bir yerleşme: Hollik. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 55–67.
- Ergin Yıldırım, B. (2006). *Hasankeyf ilçe merkezinin beşeri ve iktisadi coğrafyası* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ.
- Erinç, S. (1989). Güneydoğu Avrupa’da Türkçe ekzonimler. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 6, 9–13.
- Farqini, Z. (2005). *Büyük Kürtçe-Türkçe sözlük*. İstanbul: Kürt Enstitüsü Yayınları.
- Göyünç, N. (2001). Dicle ve Fırat nehirlerinde nakliyat. *Belleken*, 65(243), 655–660.
- Gülbetekin, M. (2017). *Mekânın hafızası: Yer adları*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Güney, E. (1990). Dicle Irmağında kelek taşımacılığı. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2, 323–328.
- Gürgen, G. (2002). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin iklimi*. Diyarbakır: D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Güzel, A. ve Özcanlı, M. (2017). Coğrafi ortam ve yerleşme adları arasındaki ilişki açısından İdil ilçesi (Şırnak) köy adları. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 12–30.
- İbret, B. Ü. (2003). Çankırı’daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53–80.
- İçişleri Bakanlığı. (1982). *Köylerimiz*. Ankara: İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Yenigün Matbaası.
- Karaboran, H. (1984). Türkiye’de mevki adları üzerine bir araştırma. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*. Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 60. Ankara.
- Karadoğan, S. (2017). Güneydoğu Anadolu’da troglodit barınak, mesken ve yerleşmeler. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi* (11–15 Eylül), 50–60. Tiran.
- Karadoğan, S. ve Yıldırım, A. (2008). Mardin-Midyat platosunun ekoturizm açısından değerlendirilmesi. *TÜCAUM-V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu* (16–17 Ekim 2008) *Bildiriler Kitabı*, 439–450. Ankara.
- Karagel, E. (2024). Altınözü (Hatay) ilçesi köylerinin toponimi coğrafyası. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 643–670.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nişanyan Yeradları. (t.y.). <https://www.nisanyanyeradlari.com>
- Orhan, F. (2021). Artvin ilindeki köy yerleşmelerinin toponimik özelliklerine coğrafi bir bakış. *International Journal of Geography and Geography Education*, 43, 278–297.

- Özdemir, İ. ve Soylu, H. (2021). Zara ilçesinde köy adları üzerine coğrafi bir inceleme. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128(253), 397–418.
- Özüpekçe, S. ve Gümüş, N. (2020). Bir toponimi araştırması: Besni (Adıyaman) ilçesi köy adlarının coğrafi sınıflandırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 151–162.
- Sanır, F. (2000). *Coğrafya terimleri sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sesli Sözlük. (t.y.). <https://www.seslisozluk.net>
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26.
- Sinanoğlu, D., Siyako, M., Karadoğan, S. ve Özgen Erdem, N. (2017). Kültürel jeoloji açısından Hasankeyf (Batman) yerleşmesi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60(1), 35–47.
- Sözer, A. N. (1969). *Beşerî ve iktisadi coğrafya açısından bir bölge araştırması: Diyarbakır havzası*. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret Yayını.
- Tan, A. (2011). *Turabidin'den Berriyê'ye: Aşiretler, dinler, diller, kültürler*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Tanoğlu, A. (1954). İskan coğrafyası: Esas fikirler, problemler ve metod. *Türkiyat Mecmuası*, 11, 1–32.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1997). *Beşerî coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 23–34.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2014). *Türkçe sözlük*. Karatay Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2024). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkan, O. (2020). Kırşehir ilinde köy adlarının coğrafi açıdan değerlendirilmesi. *Coğrafya Dergisi*, 41, 61–75.
- Türkan, O. (2021). Kırsal yerleşme adlarının coğrafi açıdan değerlendirilmesi: Bayramören (Çankırı) ilçesi örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 77, 157–170.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri*.
- Yediyıldız, B. (1984). Türkiye'de yer adı verme usulleri ve yer adı değişikliklerinin tarihî gelişimi. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (ss. 25–41). Ankara: Millî Folklor Araştırmaları Dairesi Yay. No. 60.
- Yıldırım, A. (2003). Gercüş antiklinali ve çevresinin jeomorfolojik özellikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 123–136.
- Yıldırım, A. (2004). *Hasankeyf-Gercüş ve yakın çevresinin fiziki coğrafyası* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Karadoğan, S. (2005). Raman-Gercüş antiklinalleri arasında Dicle Vadisinin jeomorfolojisi. *Ulusal Coğrafya Kongresi, Türk Coğrafya Kurumu İstanbul Üniversitesi*, 29–30 Eylül, İstanbul.